Erkinjonova Ma'buda
Toshkent davlat pedagogika unversiteti,
Maxsus Pedagogika va Inklyuziv ta'lim fakulteti,
Logopediya yònalishi 3 bosqich talabasi.

O‘QUVCHILARNING OG‘ZAKI VA YOZMA NUTQINI O‘STIRISHDA, TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIMIY VOSITALARNING AHAMIYATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’limiy vositalarning ilmiy-nazariy asoslanishi, og‘zaki va yozma nutqni o‘stirish, tafakkurni rivojlantirish hamda ta’limiy vositalarning lingvodidaktikasi bo‘yicha tilshunos va metodist olimlar, taniqli pedagoglarning ilmiy fikrlariga izoh berilgan va munosabat bildirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quv topshirig‘i, mashq, matn, tasviriy matn, muhokama matni, bilim, malaka, nutqiy ko‘nikma,tafakkurni rivojlantirish, og‘zaki va yozma nutni o‘stirish, matn ustida ishlash.

Til o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish, nutq madaniyatini, nutqiy ko‘nikmalarini, dunyoqarashini, mustaqil fikrlash salohiyatini va tafakkurini rivojlantirish dars jarayonini tashkil qilishda asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu bois, dars jarayonida har bir o‘quvchiing nutqiy ko‘nikmalarining rivojlanganlik darajasini va og‘zaki va yozma nutqinig o‘sizh ko‘rsatkichiga e’tibor qaratish lozim. Ona tilini o‘qitishda O‘quv dasturlarida belgilangan talablar asosida og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishda ta’limiy vositalarning o‘rni nihoyatda salmoqlidir. Xususan, mashq va topshiriqlar ahamiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Mashq va topshiriqlar va ularning turlari bo‘yicha ma’lumotlarning izohlanishi, ilmiy asoslanishi olimlar va tadqiqotchilar tomonidan turlicha talqin qilingan. Dunyo tilshunosligida ta'limdagi mashqlarni har xil turlarga ajratganlar. B.A. Lapidus mashqlarni ikki turga, ya'ni nutq mashqlari, til mashqlariga ajratgan. E.I. Passov bo‘lsa “har qanday mashqlar kommunikativ, lingvistik va psixologik xususiyatlarga ega” deya mulohaza yuritgan. U mashqlarni kommunikativ va shartli kommunikativ mashqlarga ajratadi. I. V. Raxmanov “til mashqlari til tizimiga oid materialni o‘zlashtirish va uni nutqda qo‘llashga tayyorlash uchun xizmat qiladi, nutqiy mashqlar o‘quvchini o‘z fikrini boshqa tilda ifodalashga va boshqalar fikrini tushunishga o‘rgatadi” deb hisoblab, til mashqlarini nutqqa tayyorlovchi va umumiy tayyorgarlik mashqlari turlariga ajratgan. Bizning fikrimizcha, ona tili darsliklaridagi mashqlarni nutqiy va lisoniy mashqlarga ajratish maqsadga muvofiqdir. Binobarin, nutqiy mashqlar o‘quvchilarning o ‘zaro fikrlarini dars davomida qiyoslash va tahlil qilish, mustaqil munosabat bildirish ko‘nikmasini rivojlantiradi, yozma savodxonligining takomiliga xizmat qiluvchi omillar,kamchiliklarni tog‘rilashga asos bo‘ladi hamda nutqiy faoliyatini o‘stirishga

yordam beradi. Lisoniy mashqlar esa til sathlari bo‘yicha bilimlarini oshiradi, lingvistik kompetensiyalar takomillashib boradi.
“O‘quv topshirig‘i” tushunchasini barcha o‘quv fanlari qatori ona tili ta’limida ham qo‘llaymiz. Topshiriq mashqning muhim bir bo‘lagidir. U asosan mashqning shartida o‘z ifodasini topadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda “topshiriq” “mashq” tushunchasiga qaraganda bir muncha tor ma’noni ifodalaydi. Mashq bilan birga keladigan o‘quv topshiqlari o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma, malakalarini hosil qilishda ko‘mak beruvchi ta’limiy vositalardan biri hisoblanadi. S.Muhammadning ta’kidlashicha, “O‘quvchilarga beriladigan o‘quv topshiriqlari ularni fikrlashga, hukm va xulosalar chiqarishga, o‘z nuqtai nazarini bayon qilishga da’vat etsagina, u tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi”. Shu bois, ona tili darsliklaridagi o‘quv topshiriqlarini o‘quvchilarning mustaqil bajara olishini kuzatib borish va ularning fikrlashida so‘zlashishida, yozma nutqida yo‘l qo‘ygan xato va kamchiliklarini interaktiv tarzda yondashish muhim o‘rin egallaydi. 9-sinf “Ona tili”darsligida keltirilgan ko‘plab topshiriqlar o‘quvchilarning nutqiy bilimlarni, tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Xususan, mazkur darslikning 7-betidagi 1-topshiriq ham shular jumlasidandir. “Yoshligida ko‘p ertak tinglagan, kattalar ovoz chiqarib kitob o‘qiganida, diqqat bilan eshitgan bolalar voyaga etgach, faqat o‘zlarining emas, boshqalarning ham fikrini e’tiborga oladigan bo‘lishadi. (A.Meliboyev)”. Ona tili darslari davomida bu kabi topshiriqlarning bajarilishi o‘quvchilarning nutqini o‘stirishga xizmat qilishi, kitob mutolaa qilishga qiziqishni orttirishi bilan bir qatorda tarbiyaviy ahamiyatga ham egalarida berilgan mashq va topshiriqlar grammatik bilimlarni ega sanaladi. 6 - sinf “Ona tili” darsligidagi mazkur topshiriq keltirilgan. *Berilgan matnning nima maqsadda tuzilganligini aniqlashga harakat qiling. Dam olish kunlaridan biri edi. Ko‘chaga chiqdim. Kech kuz bo‘lsa ham, havo ochiq, quyosh charaqlab turardi. Hamma yoqda yaproqlar: oq, sariq, yashil yaproqlar... Go‘yo ko‘chaga chiqishingizni kimdir bilgan-u yo‘lingizga gilam to‘shab qo‘ygan.(O‘. Umarbekov)*
Aytish joizki, bunday topshiriqlarning darsliklarda berilishi, matnni tahlil ilishga o‘rgatilishi o‘quvchilarni o‘ylashga, fikrlashga, keng mushohada qilishga, tevarak-atrofimizning betakrorr go‘zalligini badiiy tasvirlashga,obrazli idodalashga o‘rgatadi. Shuningdek, bu topshiriqning o‘quvchilar tomonidan mustaqil holatda bajarilishini nazoratga olish va quyidagi savollar bilan ularning fikr-mulohazalari tinglanishi yanada toshiriqning mohiyatii, matnning mazmunini tushunishga yordam beradi.
Savollar

1.Matnda qaysi kun tanlangan?
2. Oltin kuz, tillarang yaproqlar birikmalariga badiiy tarzda izoh bering.Kuzning go‘zalligini tasvirlashda qanday birikmalar keltitrh mumkin?
2. Kech kuzning go‘zal tasvirlanishini og‘zaki so‘zlab bering.Sizningcha, bu matn qaysi matn turiga mansub?
O‘qituvchi tomonidan yuqorida keltirilgan qo‘shimcha savollarning berilishi

va o‘qituvchi bilan hamkorlikda tahlil qilinishi ulardagi fikrlarni yanada o‘stiradi. Shu bilan bir qatorda, o‘quv darsliklarida berilgan mashq va topshiriqlardan tashqari o‘tiladigan mavzu uchun o‘quvchining yoshiga mos maxsus topshiriqlar berilsa, o‘quvchilarning o‘g‘zaki va yozma savodxonligini rivojlantirishga ijobiy tarzda ta’sir ko‘rsatadi.

“Ona tili oqitish metodikasi” darsligida “Maxsus mashqlar yordamida grammatika va imloni o‘rganish darslari ko‘pgina so‘z va atamalarni o‘zlashtirishga yordam beradi, o‘quvchilar predmet, belgi, harakat, sanoq, tartib ifodalaydigan so‘zlarni bilib oladilar”. Darhaqiqat, darsliklardagi mashq va topshiriqlar bilan bir qatorda, maxsus mashqlar berilsa, o‘quvchilar to‘g’ri yozish va to‘g’ri talaffuz qilish qoidalari me’yorlarini bilishni,o‘z nutqida terminlardan foydalanishni o‘rganadi.
Ona tili darsliklaridagi mashq va topshiriqlarni mustaqil bajarishi davomida quyidagi omillar rivojlanib boradi:
-ilmiy va nazariy matnlarni o‘rganib, o‘z fikrida dalillash va isbotlash xususiyatlari o‘sib borishi;
-yozma ish turlarini, jumladan, inshoni yozishda ijodiy fikrlashda uslubiy va imloviy xatolarga yo‘l qo‘ymasligi,
- mavzu mazmuniga mos leksik birliklarni to‘g‘ri va aniq tanlashi; mashq va topshiriqlarni bajarishi natijasida o‘quvchilarda o‘ylash asosida aniq asosli xulosaga kelishi olingan bilimlarni og’zaki va yozma nutqida
-nutqning madaniyligini ta’minlaydigan kommunikativ sifatlariga, nutq texnikasiga amal qilib so‘zlashni o‘rgatadi.
Demak, umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvchilari uchun amaliyotga tatbiq qilingan “Ona tili ”darsliklaridagi mashq va topshiriqlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma savodxonligini rivojlantiradi va o ‘rgangan bilimlarini amaliy qo‘llashga xizmat qiluvchi ta’limiy vositalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Бобомуродова А.Я. Она тили таълими жараёнида ўйинтопшириқлардан фойдаланиш. Пед.фан.номз. ... дисс. –Бухоро.: 1996.
2. Лапидус Б.А. К проблеме функциональной дифференциации языкового материала // Иностранные языки в высшей школе. – М.: 1975.
3. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Nabiyeva D. Ona tili: Umumta’lim maktablarining 6-sinfi uchun. –T.:Tasvir,2017.
4. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A. Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik.-T.:Nashriyot uyi, - 2019.
5. Пассов Е. И. Коммуникативные упражнения. – М.–Л.: Просвещение, 1967. – С. 6–8.
6. Рахманов И. В. Методические требования к учебникам иностранных

языков для восьмилетней школы // Иностранных языки в школе. – М.: 1961.
7. Саидов М. Ўзбек мактабларининг 5-синфларида она тили жараёнида тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқлари ва улардан фойдаланиш методикаси. Т.: 2000.
8. Qosimova K., S.Matchonov va b.“Ona tili o‘qitish metodikasi” darslik, Toshkent – 2009.